

Μακεδονικά

Τόμ. 38 (2009)

Η κτητορική επιγραφή του ναού των Αγίων Αναργύρων στα Σέρβια Κοζάνης

Ιωάννης Π. Χουλιάρης

doi: [10.12681/makedonika.60](https://doi.org/10.12681/makedonika.60)

Copyright © 2014, Ιωάννης Π. Χουλιάρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χουλιάρης Ι. Π. (2011). Η κτητορική επιγραφή του ναού των Αγίων Αναργύρων στα Σέρβια Κοζάνης. *Μακεδονικά*, 38, 49–57. <https://doi.org/10.12681/makedonika.60>

Η ΚΤΗΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΓΥΡΩΝ ΣΤΑ ΣΕΡΒΙΑ ΚΟΖΑΝΗΣ

Ο μονόχωρος ναός των Αγίων Αναργύρων βρίσκεται σε ύψωμα, δεξιά του δρόμου που ενώνει τον σύγχρονο οικισμό των Σερβίων με το βυζαντινό κάστρο¹. Η προβληματική, εξαιτίας της φθοράς στο σημείο της χρονολογίας, επιγραφή βρίσκεται επάνω από την πύλη εισόδου, στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου². Το κείμενο της επιγραφής σε πέντε σειρές, με κεφαλαία γράμματα και σωστή ορθογραφία έχει ως εξής (Εικ. 1, 2):

+ΑΝΙΣΤΟΡΙCΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝCΕΠΤΟC ΝΑΟC ΟΥΤΟC
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ Κ(ΑΙ) ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΩΝ ΑΝΑΓΥΡΩΝ ΚΟCΜΑ Κ(ΑΙ) ΔΑΜΙΑΝΟΥ
Κ(ΑΙ) ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟC ΓΕΡΟΝΤΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΨΑΤΟΥ ΔΙΑ CΥΝ
ΔΡΟΜΗC Κ(ΑΙ) ΕΞΟΔΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙCΤΙΑΝΩΝ
ΕΝ ΕΤΕΙ ΖΙΗ ... (Τ ή ')ΟΥ :-

(+άνιστορίσθη ό θεϊόc καί πάνcεπτοc ναόc οὔτοc/ τῶν ἀγίων καί θαυμα-
τουργῶν Ἀναργύρων Κοσμᾶ καί Δαμιανοῦ/ καί ἀρχιερατεύοντοc Γεροντίου
τοῦ θεοφιλεστάτου διὰ συν/δρομῆc καί ἐξόδου τῶν ὀρθοδόξων χριcτιανῶν/
ἐν ἔτει ΖΙΗ ... στον ή ίον)

+Άνιστορίσθη ... Δαμιανοῦ: Η επιγραφή αναφέρεται μόνο στην ιστό-
ρηση του ναού και όχι στην ανέγερσή του και ακολουθεί η αφιέρωσή του
στους αγίους Αναργύρους Κοσμά και Δαμιανό. Η προσωνυμία «θαυμα-
τουργοί» είναι μια από τις πολλές που αποδίδονται στους αγίους-ιατρούς³,

---

1. Η δημοσίευση του ναού έχει γίνει από τον Α. Ξυγγόπουλο και είναι η μοναδική συνολική για το μνημείο μέχρι σήμερα, βλ. Α. Ξυγγόπουλος, *Τά μνημεία τῶν Σερβίων*, Ἀθήναι 1957, σσ. 102-110. Για το βυζαντινό κάστρο των Σερβίων, βλ. Δ. Ευγενίδου, «Τα βυζαντινά μνημεία των Σερβίων», *Πρακτικά Α΄ Πανσερβιωτικού Συνεδρίου για την ανάπτυξη της περιοχής, Σέρβια 6-8 Οκτωβρίου 1995*, Σέρβια 1997, σσ. 79-84. Για τον οικισμό των Σερβίων και την ιστορία του βλ. Α. Τσαρμανίδης, *Συμβολή στην ιστορία της επαρχίας Σερβίων, τ. Α΄ (1350-1880)*, Σέρβια 1995.

2. Η επιγραφή έχει δημοσιευθεί από τον Ξυγγόπουλο, *ό.π.*, σ. 106, πίν. 18.2.

3. Αναφέρονται τρία ζεύγη αγίων Αναργύρων με τα ίδια ονόματα, βλ. σχετικά με την ιδιότητά τους και την εικονογραφία τους Η. Skrobucha, *Kosmas und Damian*, Recklinghausen 1965· W. Artelt, «Kosmas und Damian», *LCI (Lexicon der Christlichen Ikonographie)* 7, σσ. 344-352.

όπως επίσης και «ιαματικοί»⁴ ή «αρχιατροί»⁵. Ο σταυρός στην αρχή της επιγραφής, τα δύο αρχικά γράμματα της λέξης *άνιστορίσθη* και το αρχικό γράμμα της λέξης *θεῖος* δεν σώζονται σήμερα, αλλά είναι ευδιάκριτα στη φωτογραφία που δημοσιεύει ο Α. Ξυγγόπουλος (Εικ. 2).

Και ἀρχιερατεύοντος Γερωντίου τοῦ θεοφιλέστατου: Ο Γερόντιος ήταν επίσκοπος Σερβίων την περίοδο διακόσμησής του ναού και ως επίσκοπος προσφωνείται *θεοφιλέστατος*⁶. Για τον Γερόντιο δεν διαθέτουμε άλλη πηγή που να αναφέρεται στη διάρκεια της αρχιερατείας του και κατά συνέπεια η επιγραφή αποτελεί τη μόνη μέχρι τώρα γνωστή ιστορική γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξή του και την τοποθέτησή του χρονικά στον κατάλογο των επισκόπων Σερβίων⁷. Η επισκοπή Σερβίων⁸ αναφέρεται ήδη στις αρχές του 10ου αι., και πιθανώς από τα τέλη του 9ου⁹. Από την εποχή αυτή υπάγεται σχεδόν πάντα, με μικρές διακοπές, στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης¹⁰. Η αὐ-

4. Ως «ιαματικοί» αναγράφονται στη μονή Αγίων Αναργύρων Λακωνίας (1621), βλ. Ξ. Προεστάκη, *Ο Δημήτριος Κακαβάς και η ζωγραφική του Ιερού στο καθολικό της μονής της Παναγίας στη Μαλεσίνα. Συμβολή στη μελέτη του έργου των ζωγράφων Κακαβά (Θεοδοσίου, Μαρίνου, Δημητρίου και Θεοδούλου)*, (αδημ. διδασκ. διατρ.), Αθήνα-Ιωάννινα 2003, σ. 48, πίν. 3.

5. Ως «αρχιατροί» αναφέρονται στον ναό των Αγίων Αναργύρων στο Αγιονόρι Κορινθίας (1325/26), βλ. Ν. Δρανδάκης – Β. Κατσαρός, «Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία Αγιοορίου», *Ιστοριογεωγραφικά* 2 (1988) 245, πίν. 31.

6. Βλ. σχετικά Α. Δ. Παπαδάκης, *Ορθόδοξη ιστορία και δογματική*, Ιωνία Θεσσαλονίκης 2001, σ. 39.

7. Για τους καταλόγους των επισκόπων Σερβίων, βλ. Ν. Π. Δελλαλής, *Ἐπισκοπικά Κοζάνης*, Κοζάνη 1972, σ. 7 κ.ε.· G. Fedalto, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis: Series Episcoporum Ecclesiarum Christianarum Orientalium*, τ. 1: *Patriarchatus Constantinopolitani*, Padova 1988, σ. 454.

8. Για τους οικισμούς που περιλάμβανε η επισκοπή Σερβίων, βλ. Β. Κ. Σπανός, «Οι οικισμοί της περιοχής των Σερβίων και τα ονόματα των αφιερωτών τους στην πρόθεση 421 της Μονής της Μεταμορφώσεως των Μετεώρων (1592/93-19ος αι.)», *Μακεδονικά* 32 (1999-2000) 185-202, ιδιαίτερα σσ. 186-188.

9. Από την εποχή αυτή σώζεται σφραγίδα προκαθημένου της, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 9ου ή στις αρχές του 10ου αι., βλ. V. Laurent, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantine*, V: *L'Église*, partie 3, Paris 1972, αρ. 1729· J. Nesbitt – N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. 1, Washington D.C. 1991, σ. 88 αρ. 25.1.

10. Για την υπαγωγή της επισκοπής στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης, βλ. J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae I*, Paris 1981, σσ. 278, 299, 316, 358, 371· Ε. Χατζηαντωνίου, *Η μητρόπολη Θεσσαλονίκης από τα μέσα του 8ου αι. έως το 1430. Ιεραρχική τάξη – Εκκλησιαστική περιφέρεια – Διοικητική οργάνωση*, (αδημ. διδασκ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 157-159. Το πρώτο διάστημα στο οποίο η επισκοπή δεν υπαγόταν στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης ήταν όταν με διάταγμά του ο Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος στα 1018-1020 την υπήγαγε στη μητρόπολη Αχρίδας, αλλά το διάταγμα παρέμεινε ανενεργό, βλ. Γ. Ι. Κονιδάκης, *Ἐκκλησιαστική ιστορία τῆς Ἑλλάδος: ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μέχρι σήμερα (49/50-1951)*, τ. Β', ἐν Ἀθῆναις 1954-1960, σ. 44. Για μικρό διάστημα επίσης, το 1223 ο Δημήτριος Χωμα-

ξηση του τίτλου της σε «Σερβίων και Κοζάνης» έγινε το 1745, οπότε η έδρα της μεταφέρθηκε στην Κοζάνη, ενώ η προαγωγή της σε μητρόπολη έγινε το 1882¹¹.

Διὰ συνδρομῆς ... χριστιανῶν: Η αναφορά των ορθοδόξων χριστιανών ή και των κατοίκων μιας περιοχής στο σύνολό τους ως δωρητών δεν είναι συχνό στοιχείο στις κτητορικές επιγραφές ναών¹², όπου συνήθως αναγράφονται – αναλυτικά πολλές φορές – τα ονόματα των κτητόρων ή των δωρητών τους. Το στοιχείο αυτό, αν και σπάνιο, απαντά τον 16ο αι. σε ένα ακόμη μνημείο της περιοχής, στον Προφήτη Ηλία στο Παλαιογράφασανο Βελβεντού (1549)¹³, όπου επίσης αναγράφεται ότι ο ναός κτίσθηκε με έξοδα και συνδρομή των ορθοδόξων χριστιανών. Ο εντοπισμός δύο τουλάχιστον μνημείων με αυτή την αναφορά στην ίδια περιοχή, και μάλιστα τόσο κοντά χρονικά, ίσως δηλώνει τον παλλαϊκό χαρακτήρα που λάμβανε η ανοικοδόμηση και η ιστόρηση ναών γύρω από τον Αλιάκμονα, και ιδιαίτερα στην επισκοπή Σερβίων, κατά τον 16ο αι. Ανάλογη επιγραφή μέσα στον 16ο αι. βλέπουμε στον Άγιο Γεώργιο Κάτω Λαψίστας Ιωαννίνων (1508), όπου διαβάζουμε, ότι ο ναός κτίσθηκε με έξοδα πάντων τῶν εὐρισκομένων ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Λαψίστας¹⁴. Τα γράμματα Δ και Ρ στη λέξη *συνδρομῆς*, στην αρχή της τέταρτης σειράς είναι δυσδιάκριτα σήμερα, αλλά είναι εμφανή στη φωτογραφία που δημοσιεύει ο Α. Ξυγγόπουλος (Εικ. 2).

Ἐν ἔτει ΖΙΗ ... στου ἡ ἰου (Εικ. 3): Σύμφωνα με τον Α. Ξυγγόπουλο, ο οποίος πρώτος μελέτησε το μνημείο, οι τοιχογραφίες του ναού χρονολογούνται στα 1510 ή στα 1600. Ο Ξυγγόπουλος υπολόγισε ότι ο χώρος ανάμεσα στο Ζ και το Η είναι μεγάλος και υποθέτει ότι μεταξύ των δύο γραμμάτων παρεμβάλλεται το Ι, οπότε έχουμε τη χρονολογία 1510 ή πιθανότερα το Ρ, οπότε συνάγεται η χρονολογία 1600¹⁵. Βέβαια αναφέρει ότι διακρίνονται

τηνός, αρχιεπίσκοπος Αχρίδος, τοποθέτησε στα Σέρβια δικό του επίσκοπο, όταν οι Φράγκοι εκδίωξαν τον νόμιμο, βλ. Χατζηαντωνίου, *ό.π.*, σσ. 158-159, με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

11. Δελιαλής, *ό.π.*, σσ. 18-19, 21.

12. Τα περισσότερα παραδείγματα ανάλογου τύπου επιγραφών, όπου αναφέρεται το σύνολο των χριστιανών μιας περιοχής ως δωρητών ναών, εμφανίζονται από τα τέλη του 17ου και τον 18ο αι., κυρίως σε μικρούς βυζαντινούς ναούς στη Μακεδονία, οι οποίοι ανακαινίζονται ή επιζωγραφίζονται κατά τους αιώνες αυτούς, βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Συμβολή στη μορφολογία της ελληνικής γραφής. Λεύκωμα βυζαντινών και μεταβυζαντινών επιγραφών*, Θεσσαλονίκη 1977, αρ. 269, 344, 379, 388, 437, 438 και 468.

13. Ι. Δ. Δημόπουλος, *Τα παρά τον Αλιάκμονα εκκλησιαστικά*, Κοζάνη 1994, εικ. σ. 777.

14. Σχετικά με τον ναό, την επιγραφή του και τις φάσεις του διακόσμου του, βλ. Μ. Αχεμιάστου-Ποταμιάνου, «Βυζαντινά, Μεσαιωνικά και Νεώτερα μνημεία Ἡπείρου», *ΑΔ* 30 (1975), Β' Χρονικά, σσ. 224-225.

15. Ο Ξυγγόπουλος δεν διευκρινίζει γιατί δέχεται τα έτη 1510 και 1600 και όχι, όπως είναι το σωστότερο, τα 1509/10 και 1599/1600, βλ. Ξυγγόπουλος, *ό.π.*, σ. 106.

ίχνη αυτού του γράμματος που μοιάζει με τα παραπάνω δύο της αλφαβήτου (Εικ. 2).

Αργότερα, ο Θ. Παπαζώτος τοποθέτησε τον διάκοσμο ανάμεσα στα 1540-1580¹⁶, δεχόμενος ότι πράγματι ο χώρος ανάμεσα στο *Z* και το *H* είναι αρκετά ευρύς, αλλά θεωρώντας ότι το γράμμα αυτό πρέπει να ταυτισθεί με ένα από τα *M*, *N* ή *Π*, χωρίς να αποκλείει και το *P*, κυρίως όμως κρίνοντας ότι το ύφος των τοιχογραφιών δεν συνηγορεί για μια τόσο πρόωμη χρονολόγηση, ώστε να δεχθούμε το έτος 1510.

Η επιτόπια έρευνα όμως και η σύγκριση των υπολειμμάτων του ενδιάμεσου γράμματος της χρονολογίας με τη μορφολογία των υπόλοιπων γραμμάτων της επιγραφής οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δεν πρόκειται για τα γράμματα των δεκάδων *K*, *L*, *M*, *O* ή *Π*, γιατί δεξιά από τα ίχνη του γράμματος υπάρχει ένα μικρό σημείο, όπου διατηρείται το αρχικό χρωματικό υπόβαθρο της επιγραφής και κατά συνέπεια θα έπρεπε τουλάχιστον ένα μικρό τμήμα αυτών των γραμμάτων να είναι ορατό στο συγκεκριμένο σημείο. Για τον ίδιο λόγο μπορούμε να πούμε με ασφάλεια ότι δεν υπάρχει άλλο γράμμα μεταξύ του κατεστραμμένου και του *H*. Επιπλέον, κατά τα έτη 1579/80 και 1589/90, στα οποία αντιστοιχούν οι χρονολογίες *ZΠH* και *Z ΠH*, αναφέρεται ως επίσκοπος Σερβίων ο Ιωάσαφ (1572-1584 και 1588-1594)¹⁷.

Μπορούμε λοιπόν να επιβεβαιώσουμε την ύπαρξη του *I* ή του *P*, όπως προτείνει ο Α. Ξυγγόπουλος. Για την αναγραφή ενός από τα δύο αυτά γράμματα συνηγορεί μια λεπτομέρεια, η οποία ταυτόχρονα αποκλείει και την ύπαρξη του *Ξ*: στην ίδια ευθεία με την κάτω απόληξη του γράμματος διακρίνονται πιο πάνω τρεις μικρές κηλίδες μαύρου χρώματος, πράγμα το οποίο δηλώνει ότι μέχρι το μέσον τουλάχιστον της γραφής του το γράμμα αυτό ακολουθεί ευθεία γραμμή. Με πολύ μικρή πιθανότητα θα μπορούσε το ενδιάμεσο γράμμα να είναι και το *N*, όπως το σχεδιάζει ο γραφέας στο τέλος των λέξεων, με μια μικρή θηλή επάνω δεξιά (Εικ. 1, 2, στο τέλος της δεύτερης και τέταρτης σειράς), αλλά πιστεύουμε ότι χρησιμοποιεί τον τύπο αυτό μόνο όταν θέλει να αποδώσει μικρογράμματη γραφή και όχι μεγαλογράμματη, όπως απαιτεί η αναγραφή μιας χρονολογίας. Αν δεχθούμε το *N* οδηγούμαστε στα έτη 1549/50. Μία ακόμη λεπτομέρεια όμως στηρίζει περισσότερο την υπόθεση το ενδιάμεσο γράμμα να είναι το *I*. Η απόσταση που χωρίζει το *Z* από τα υπολείμματα του γράμματος αυτού και αυτή που τα χωρίζει από το *H* είναι σχεδόν ταυτόσημη, με συνέπεια αν υπήρχε και η ελάχιστη προεξοχή να μην είχαμε συμμετρία στην απόσταση των γραμμάτων της

16. Θ. Παπαζώτος, «Οι τοιχογραφίες του καθολικού της μονής της Παναγίας στον Άλνιχμονα», *Μακεδονικά* 21 (1981) 105 σημ. 1.

17. Δελιαλής, *ό.π.*, σσ. 11-12.

χρονολογίας, και μάλιστα, αν αναγραφόταν το Ρ ή το Ν η επάνω απόληξη των γραμμμάτων αυτών, όσο μικρή και να ήταν, θα πλησίαζε πολύ στο Η.

Επιπλέον, σύμφωνα με έγκριτους ερευνητές η τέχνη του μνημείου ακολουθεί αυτή του «καστοριανού» εργαστηρίου, το οποίο αναπτύσσεται στο δεύτερο μισό του 15ου αι. και επιβιώνει μέχρι και τις αρχές του 16ου στη Μακεδονία και τις γειτονικές περιοχές¹⁸. Η παρατήρηση αυτή βοηθά στην τοποθέτηση του διακόσμου στις αρχές του 16ου αι. και συγκεκριμένα στο έτος 1510, χρονολογία που δέχονται τόσο ο Μ. Γαρίδης, όσο και ο Μ. Χατζηδάκης¹⁹, οι οποίοι και εντάσσουν τις τοιχογραφίες του ναού στα άμεσα έργα του «καστοριανού» εργαστηρίου.

Η ευθεία γραμμή, η οποία υπάρχει επάνω από το Η εκτείνεται μέχρι και το ενδιάμεσο γράμμα των δεκάδων και όχι μέχρι το Ζ. Η ίδια λεπτομέρεια διακρίνεται και στην επιγραφή του τέμπλου της Επισκοπής στη Δρόπολη (1510) (Εικ. 4), με την οποία παρατηρούνται επίσης παρόμοιοι τύποι γραμμμάτων, όπως το Α, το Δ, το Ζ, το Φ, το Κ, το Μ και το Ω.

Ο δίφθογγος «ου», ο οποίος διακρίνεται στο τέλος, πιθανώς είναι η κατάληξη του μήνα εκτέλεσης των τοιχογραφιών, ενώ πριν από τον δίφθογγο διακρίνεται είτε τόνος, αλλά είναι πολύ πλάγιος σε σχέση με τους άλλους τόνους της επιγραφής, είτε η επάνω απόληξη του γράμματος Φ, αλλά η άκρη έχει ελαφρά κλίση προς τα πάνω σε σχέση με τη μορφή του ίδιου γράμματος σε άλλα σημεία της επιγραφής. Την ύπαρξη του Φ ενισχύει η παρουσία υπολειμμάτων τονισμού πριν από αυτό. Στη δεύτερη περίπτωση θα έχουμε τον μήνα Αύγουστο, καθώς όλοι οι υπόλοιποι μήνες έχουν κατάληξη στη γενική –ίου και μόνο ο Αύγουστος –στου.

18. Το εργαστήριο της Καστοριάς ακμάζει στον απόηχο της παλαιολόγιας τέχνης της Μακεδονίας, βλ. ενδεικτικά για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και την απήχισή του στα κεντρικά Βαλκάνια, Ά. Ξυγγόπουλος, *Σχεδιάσμα ιστορίας της θρησκευτικής ζωγραφικής μετά την Άλωση*, Αθήναι 1957, σ. 63 κ.ε.· Sv. Radojicic, «Une école de peintres de la deuxième moitié du XVe siècle», *ZLU (Zbornik za Likovne Umetnosti)* 1 (1965) 69 κ.ε.· Μ. Chatzidakis, «Considérations sur la peinture postbyzantine en Grèce», *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes (1966)*, t. II, Sofia 1969, σ. 707· ο ίδιος, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, τ. 1, Αθήνα 1987, σσ. 77-79 (στο εξής: *Έλληνες ζωγράφοι*)· Μ. Garidis, «Contacts entre la peinture de la Grèce du Nord et des zones centrales balkaniques avec la peinture moldave de la fin du XVe siècle», *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines, Bucarest 6-12 septembre 1971*, t. II, Bucarest 1975, σ. 563 κ.ε.· ο ίδιος, *La peinture murale dans le monde Orthodoxe après la chute de Byzance (1450-1600) et dans les pays sous domination étrangère*, Athènes 1989, σσ. 57-75 (στο εξής: *La peinture murale*)· Ε. Ν. Georgitsoyanni, *Les peintures murales du Vieux Catholicon du monastère de la Transfiguration aux Météores (1483)*, Αθήνα 1992, σ. 446 κ.ε., με όλη την παλαιότερη βιβλιογραφία.

19. Garidis, *La peinture murale*, ό.π., σ. 80· Χατζηδάκης, *Έλληνες ζωγράφοι*, ό.π., σ. 78· ο ίδιος, «Μεταβυζαντινή τέχνη (1430-1830)», *Μακεδονία 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού* (Γεν. εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου), Αθήνα 1992, σ. 415.

Θα πρέπει – θεωρητικά μόνο – να δεχθούμε τρεις διαφορετικές χρονολογίες για τη διακόσμηση του ναού. Οι χρονολογίες αυτές, αν υποθέσουμε ότι ο διάκοσμος ολοκληρώθηκε τον μήνα Αύγουστο, είναι τα έτη 1510, 1550 και 1600. Ωστόσο, οι λεπτομέρειες που εντοπίσαμε, οι ομοιότητες της επιγραφής με άλλες των αρχών του 16ου αι., όπως αυτή στην Επισκοπή Δρόπολης (Εικ. 4), καθώς και η τεχνοτροπία των τοιχογραφιών, είναι στοιχεία που πρακτικά μας απομακρύνουν από τις δύο τελευταίες και μας οδηγούν στην αποδοχή της πρώτης, δηλαδή του έτους 1510 και κατά συνέπεια του γράμματος Ι. Ο τύπος των γραμμάτων της χρονολογίας, που αναγράφονται πάντα με κεφαλαία (αποκλείοντας ουσιαστικά το Ν), καθώς και η τήρηση σε γενικές γραμμές συμμετρικών αποστάσεων ανάμεσα στα γράμματα των επιγραφών (που καθιστά δύσκολη τη χρήση του Ρ), είναι επίσης βασικοί πρακτικοί λόγοι που μας οδηγούν στην αποδοχή του Ι ως ενδιάμεσου γράμματος μεταξύ του Ζ και του Η. Η αναγραφή της παραπάνω χρονολογίας συνεπάγεται και τη μετατόπιση της αρχιερατείας του επισκόπου Γεροντίου γύρω από το έτος 1510 και όχι στα 1600, όπως είχε επικρατήσει μέχρι σήμερα²⁰.

ΙΩΑΝΝΗΣ Π. ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ

---

20. Δελιαλής, *ό.π.*, σ. 13· Δημόπουλος, *ό.π.*, σ. 59.

SUMMARY

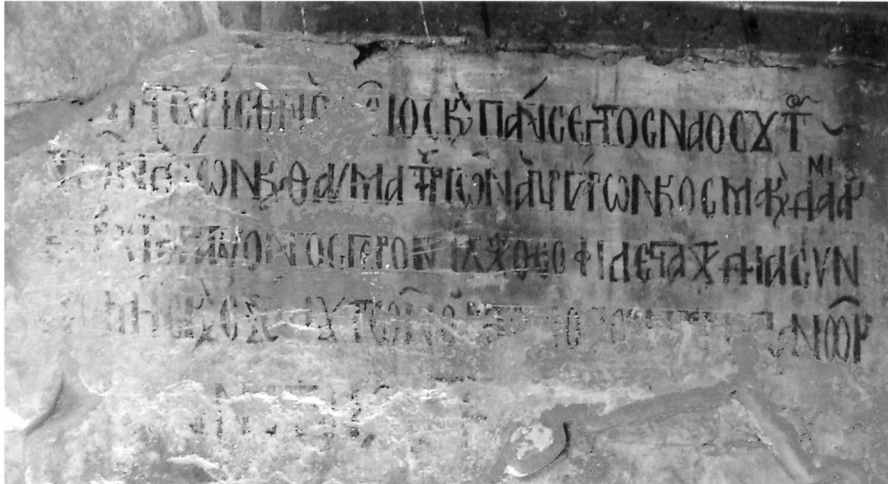
I. P. Chouliaras, *The Votive Inscription of the Church of Saints Anargyroi in Servia (Kozani)*.

The votive inscription of the church of Saints Anargyroi in Servia, presents damages on the spot where the year of decoration is being mentioned. According to A. Xyggopoulos, who has published the monument, the year of decoration has to be read as *ZPH* (=1600) or, less possible, as *ZIH* (=1510).

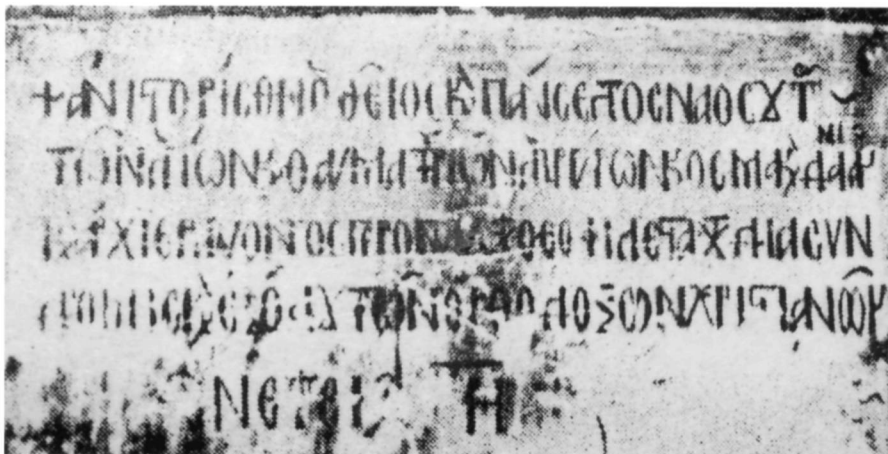
The research on the spot, though, as well as the remnants of the letter between Z and H, lead to the supposition that this letter should be better identified as an I. This possibility brings us to the point of dating the wall decoration back in the year 1510, a date which is in accordance to the air and style of the frescoes.

Consequently, then, the time of the prelacy of the bishop of Servia Gerontios, who is being mentioned on the inscription, has to be transposed around the year mentioned above.

Εικ. 1. Σέρβια Κοζάνης. Ναός Αγίων Αναργύρων, κτητορική επιγραφή.
Fig. 1. Serbia (Kozani). Saints Anargyroi church, the votive inscription.

Εικ. 2. Σέρβια Κοζάνης. Ναός Αγίων Αναργύρων, κτητορική επιγραφή
(φωτογραφία από τη δημοσίευση του Α. Ξυγγόπουλου).
Fig. 2. Serbia (Kozani). Saints Anargyroi church, the votive inscription
(photograph from the publication of A. Xyggopoulos).

Εικ. 3. Σέρβια Κοζάνης. Ναός Αγίων Αναργύρων, κτητορική επιγραφή (λεπτομέρεια).

Fig. 3. Serbia (Kozani). Saints Anargyroi church, the votive inscription (detail).

Εικ. 4. Αλβανία. Ναός Επισκοπής Δρόπολης, επιγραφή τέμπλου (1510).

Fig. 4. Albania. Episkopi's church (Dropolis or Dropull), inscription on the chancel screen (1510).